

TARİHSEL SÜREKLİLİK İÇİNDE DEĞİŞİM

Değişim, insanlık tarihinin hem en temel özelliği hem de kaçınılmaz bir sonucudur. Toplamlar, bireyler ve kurumlar zamana, koşullara ve çevresel dinamiklere göre sürekli bir dönüşüm süreci yaşar. Bu dönüşüm yalnızca toplumsal dinamiklerle sınırlı kalmaz; aynı zamanda uluslararası sistemin işleyişini etkileyen küresel değişkenler ve güç mücadeleleri ile de şekillenir.

Dr. Yıldırım DENİZ

Hem mikro düzeydeki sosyal yapılar da hem de makro düzeydeki uluslararası ilişkiler sisteminde değişim süreklilik gösterir. Yani değişim bireysel yaşamları etkilediği gibi devletleri ve hatta uluslararası yapıları da zaman içerisinde etkiler ve şekillendirir. Bu bağlamda, tarihsel olarak incelendiğinde gerek üretim ilişkileri gerekse siyasal ve ekonomik egemenlik yapılarının zamanla dönüşmesi, insanlığın kaderinin durağanlıktan çok değişim ve devinim üzerine kurulu olduğunu göstermektedir.

Toplumsal Yapılarda Tarihsel Değişim

İnsanlık tarihindeki en temel kırılmalardan biri, avcı-toplayıcı yaşamdan tarım toplumlarına geçiştir. Bu geçiş yalnızca üretim biçimini değil, aynı zamanda yerleşik hayatı, mülkiyet ilişkilerini, sosyal hiyerarşileri ve otorite biçimlerini doğurmuştur. Toplamlar bu dönemde tarımsal faaliyetlere göre şekillenmeye başlamıştır. Öncele-

¹ Dr. Yıldırım Deniz, TESAM Başkan Yardımcısı.

ri kendi kendine yetecek kadar üreten toplamlar denizciliğin de gelişmesiyle birlikte ihtiyacından fazlasını üreterek ticarete başlamıştır. Toplamlararası ticaretin gelişmesi beraberinde kültürel alışverişi de hızlandırmıştır. Bu dönemde nüfus hızlı bir biçimde artmış, büyük şehirler kurulmaya başlamış, bu ise daha karmaşık yönetim sistemlerinin, hukukun ve din merkezli meşruiyet yapılarının gelişmesine imkân sağlamıştır. Bu dönemde ilk şehir devletleri kurulmuş, bunlar arasında güç mücadeleleri yaşanmış ve deyim yerindeyse uluslararası ilişkilerin temelleri ilk defa atılmaya başlanmıştır.²

18. yüzyılın sonlarında yaşanan Sanayi Devrimi ile birlikte toplumsal yapı bir kez daha radikal biçimde değişmiştir. Emek gücünün makinelerle yer değiştirmesi, üretimde verimliliği artırmakla kalmamış, toplumsal sınıfların yeniden tanımlanmasına da yol açmıştır. Sanayi toplumları, kentleş-

² Bkz. İlyas Bozkurt, Liderlik Sanatı, TESAM Yayınları, 2020, ss. 31-37.

me, bireyselleşme, kapitalist ekonomi ve ulus-devlet modelinin öncüsü olmuştur. Bu süreçte hem sosyal eşitsizliklerin derinleşmesi hem de işçi hareketlerinin ortaya çıkışı, modern siyasetin temellerini oluşturmuştur. Yine bu dönemde modern devlet yapıları ortaya çıkmaya başlamıştır.

Günümüzde ise bilgi toplumuna geçiş süreci, teknolojik ilerleme ve dijitalleşmeyle birlikte yeni bir toplumsal dönüşüm yaşanmaya başlamıştır. Yapay zekâ, otomasyon, büyük veri ve dijital ekonomi gibi unsurlar yalnızca üretim ve tüketim alışkanlıklarını değil, aynı zamanda bireyin kamusal ve özel yaşamdaki konumunu da etkilemeye başlamıştır. Bu yeni toplum yapısı, bireyler arası ilişkileri, eğitim anlayışını, siyaseti ve kültürü yeniden şekillendirmektedir.

Uluslararası Sistem ve Değişimin Dönemselliği

Toplum içi yapılar değişirken, ulusla-

rarası sistem de statik kalmamış; tarih boyunca farklı güç merkezleri, küresel düzenin mimarları haline gelmiştir. Her bir tarihsel dönemde belirli bir devlet ya da imparatorluk, yalnızca kendi sınırları içinde değil, küresel ölçekte istikrar sağlayan bir otorite figürü olarak öne çıkmıştır. Bu tür dönemler tarihsel literatürde genellikle "Pax" (barış) kavramıyla anılmaktadır.

Pax Romana (M.Ö. 27 – M.S. 180), Roma İmparatorluğu'nun Akdeniz dünyasında sağladığı istikrar dönemini ifade etmektedir. Roma'nın hukuki düzeni, ulaşım altyapısı ve merkezileşmiş yönetim biçimi, imparatorluk sınırları içinde görece bir barış ortamı yaratmıştır. Benzer bir şekilde, 13. yüzyılda Moğol İmparatorluğu'nun Avrasya kıtasının büyük bölümünde tesis ettiği düzen Pax Tartarica olarak adlandırılır. Bu dönem, farklı kültürler arası etkileşimin ve İpek Yolu üzerinden yapılan ticaretin güvenliğini sağlamıştır.

Pax Ottomana ise Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da kurduğu düzenin ifadesidir. Özellikle 16. ve 17. yüzyıllarda Osmanlı'nın sağladığı çok hukuklu yapı, dini hoşgörü ve merkezi idare sayesinde birçok etnik ve dini grup bir arada barış içinde yaşayabilmiştir.

19. yüzyılda Pax Britannica, İngiltere'nin deniz gücü ve ekonomik hâkimiyeti sayesinde küresel düzeni şekillendirmiştir. Bu dönem, serbest ticaretin yayılması, sömürgecilik faaliyetlerinin sistematikleşmesi ve Avrupa merkezli uluslararası sistemin kurumsallaşması açısından önemlidir.

20. yüzyılın ikinci yarısı ise Pax Americana olarak adlandırılabilir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'nin ekonomik, askeri ve kültürel gücü ile kurduğu düzendir. Bu dönemde ABD BM, IMF, Dünya Bankası, NATO gibi uluslararası kurumlar aracılığıyla kurumsal bir barış ve denge ortamı yaratmayı hedeflemiştir. Ancak bu düzen Soğuk Savaş, bölgesel savaşlar, terörizm ve küresel eşitsizlikler nedeniyle zamanla sarsılmaya başlamıştır.

Değişimin Krizle Gelen Sonları

Bu "barış" dönemlerinin ortak bir özelliği, görece istikrar sağladıkları süreçlerin ardından çöküş ya da dönüşüm evrelerine savaşlar, isyanlar ve sistem krizleriyle girilmiş olmasıdır. Pax Romana'nın sonu Roma'nın çöküşü ve ardından Avrupa kıtasının uzun bir dönem Ortaçağ karanlı-

ğına gömülmesiyle; Pax Britannica'nın sonu Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarıyla; Pax Americana'nın ise günümüzde çok kutupluluğa geçiş süreciyle, hegemonya mücadelesiyle ve artan belirsizlikle sorgulanır hale gelmiştir. Bu durum, sis-

temsel değişimlerin tarihsel olarak genellikle düzenli geçişlerle değil, krizlerle yaşandığını göstermektedir.

Sonuç

Tarihsel ve toplumsal gelişmelerin ortak noktası, sürekli değişim halinde olmalarıdır. Ne toplum yapıları ne üretim biçimleri ne de uluslararası düzenler durağan kalmamıştır. Egemen güçlerin değişimiyle şekillenen uluslararası sistemde barış ve istikrar dönemleri görülse de bu dönemlerin sonu her zaman bir dönüşüm ve yeniden yapılanma süreciyle sonuçlanmıştır.

Bugün de teknolojik gelişmeler, çevresel krizler, göç dalgaları ve uluslararası sistem içerisinde Çin gibi yeni güç odaklarının yükselişi ile birlikte küresel sistem yeni bir değişimin eşiğinde durmaktadır. Bundan önceki geçiş dönemlerinin hepsinin de ortak özelliği bu dönemlerin krizler ve savaşlar eşliğinde yaşanması olduğunu göz önüne alacak olursak uluslararası siste-

min yeni krizler ve çatışmalara gebe olduğunu söylemek mümkündür.

"Bugün de teknolojik gelişmeler, çevresel krizler, göç dalgaları ve uluslararası sistem içerisinde Çin gibi yeni güç odaklarının yükselişi ile birlikte küresel sistem yeni bir değişimin eşiğinde durmaktadır. Bundan önceki geçiş dönemlerinin hepsinin de ortak özelliği bu dönemlerin krizler ve savaşlar eşliğinde yaşanması olduğunu göz önüne alacak olursak uluslararası sistemin yeni krizler ve çatışmalara gebe olduğunu söylemek mümkündür."